

УДК. 338.2:[332.5].658.8

DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V27(2021)-04

Гаража О. П., доктор економічних наук, доцент кафедри управління земельними ресурсами та кадастру, Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва, м. Харків, Україна

ORCID: 0000-0001-9986-6231

e-mail: oasissun@ukr.net

Перспективи розвитку органічного землеробства України

Анотація. Стаття присвячена перспективам розвитку органічного землеробства у контексті забезпечення населення екологічно чистою та якісною агропродовольчою продукцією. Метою статті є розкриття організаційно-правових засад розвитку органічного землеробства, аналіз сучасного стану та подальших перспектив. Обґрунтовано важливість розвитку органічного землеробства в умовах формування ринку земель сільськогосподарського призначення та створення екологічної безпеки сталого землекористування. У статті розглянуто теоретичні підходи до тлумачення поняття «органічного землеробства» у різних країнах Європи. Проаналізовано нормативно-правові акти, відповідно до яких на теперішній час здійснюється регулювання органічного землеробства. Досліджено динаміку площ під органічним землеробством та кількість сертифікованих органічних господарств, які є виробниками органічної продукції. Розглянуто розмір державної підтримки товаровиробників органічної продукції. Виявлено, що економічна ефективність вирощування органічної продукції залежить від успішної збутової політики підприємства, яке впроваджує активну маркетингову систему з пошуку покупців не тільки на внутрішньому, але й зовнішньому аграрних ринках. Розроблено модель переходу від традиційного до органічного землеробства, яка складається з наступних етапів: формування земельного банку для органічного землеробства, перехідний період від традиційного до органічного землеробства, маркування та сертифікація (щорічна), маркетинг та економічна ефективність виробництва органічної продукції.

Ключові слова: органічне землеробство; сертифікація; аграрний сектор; маркування; збут; маркетинг.

Garazha Olena, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor at the Department of Land Resources Management and Cadastre of Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchaiev, Kharkiv, Ukraine

Prospects for the Organic Agriculture Development of Ukraine

Abstract. Introduction. The article is devoted to the prospects of organic agriculture development in the context of providing the population with ecologically clean and high-quality agri-food products.

The purpose of the article is to reveal the organizational and legal foundations of the organic farming development, analysis of the current state and future prospects.

Results. The importance of the organic farming development in the conditions of the agricultural lands market formation and ecological safety creation of sustainable land use has been substantiated. The theoretical approaches to the interpretation of the "organic farming" concept in different European countries have been considered in the article. The normative legal acts with the help of which the regulation of organic agriculture is carried out today have been analyzed. The dynamics of areas under organic farming and the number of certified organic farms that are producers of organic products have been studied. The size of the state support of organic products commodity producers has been considered. It was found that the economic efficiency of growing organic products depends on the successful sales policy of the company, which implements an active marketing system to find buyers not only in domestic but also foreign agricultural markets. A transition model from traditional to organic farming has been developed, which consists of the following stages: formation of a land bank for organic farming, transition from traditional to organic farming, labeling and certification (annual), marketing and economic efficiency of organic production.

Conclusions. It has substantiated that one of the main tasks for today is to develop an organic farming that will determine the key aspects for further priority of modern agricultural production. Thus, it balances the socio-economic needs of society, business and the natural resource potential of land use, providing the population with high-quality and ecologically clean food in an ecologically safe environment. One of the key directions for the development of organic farming in Ukraine should be: a shortage of organic products in the world and European markets, which opens up great opportunities for Ukrainian producers of organic products; as well as innovative technologies for growing organic products that reduce production costs, and high prices and demand provide high income even with lower crop yields, unlike traditional farming methods, which provides higher financial and economic indicators of certified organic farms and ensures additional income; as well as stimulation of organic production, which should be provided with financial and preferential support from the state, which is interested in the health of the nation and an ecologically clean environment.

Keywords: organic farming; certification; agricultural sector; marking; sale; marketing.

JEL Classification: M20; M29; O13; Q13; Q15.

Постановка проблеми. Незадовільний стан сільськогосподарських угідь негативно впливають на аграрних ландшафтів, високий рівень розораності екологічну чистоту та якість виробленої

сільськогосподарської продукції. Зменшення поголів'я великої рогатої худоби, поступовий занепад тваринницької галузі призвів до зменшення обсягів внесення органічних добрив, втраті гумусу та поживних речовин у ґрунті. Водночас, позитивним моментом є пропаганда здорового способу життя і формування свідомості населення до споживання екологічно чистої та безпечної продукції, яка підсилює інтерес споживачів до придбання органічної продукції, що вирощена без застосування мінеральних добрив, гербіцидів та пестицидів. На теперішній час активно розвивається органічне рослинництво та органічне тваринництво в усьому світі, а Україна в умовах глобалізації та євроінтеграції поступово переходить на органічне сільське господарство, про що свідчить успішне розширення нормативно-правового регулювання органічної сільськогосподарської діяльності в нашій державі. Незважаючи на розглянуті переваги ведення органічного сільського господарства, воно досі не набуло масштабного розвитку, а ринок органічної продукції є досить обмеженим для населення. Тому наукового обґрунтування потребують організаційно-правові засади розвитку органічного землеробства та дослідження окремих факторів, які впливають на ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств-товаровиробників органічної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Впровадження терміну органічного землеробства відбулося завдяки Дж. Родалю, який вперше визначив його як сільськогосподарське виробництво без використання пестицидів та мінеральних добрив [1]. Тлумачення органічного землеробства Міжнародною Федерацією органічного сільськогосподарського руху IFOAM (International Federation of Organic Agriculture Movements) відбувається з позицій системи виробництва, яка сприяє збереженню стану екологічних систем та здоров'я людини [1]. Відтак, поняття «органічне землеробство» співвідноситься з «екологічним землеробством». Водночас, термін «органічне землеробство» широко застосовується в Україні, Білорусії, Росії, а поняття «екологічне землеробство» більш вживане в Угорщині, Польщі, Словаччині, Чехії, натомість у Центральній Європі поширено визначення «біологічне виробництво». А. Мартинюк вказує на те, що реалізація напрямів розвитку органічного виробництва передбачає розробку й забезпечення виконання низки законодавчих і нормативно-правових актів у галузі органічного землеробства щодо: гранично допустимих рівнів забруднення ґрунтів; якісного стану ґрунтів; оптимального співвідношення земельних угідь; показників деградації земель і ґрунтів, а також потребують розроблення нормативні документи із стандартизації органічного землеробства [2]. Ткаченко А. підкреслює, що наявність державних та регіональних програм підтримки теж не завжди позитивно впливає на розвиток органічного

виробництва у регіоні (на прикладі Сумської та Чернівецької областей), водночас, рівень обізнаності, соціальна відповідальність та існування ринків збуту органічної продукції є більш суттєвими факторами [3]. Дивнич О. довів, що впровадження органічної системи землеробства порівняно з інтенсивною забезпечує зменшення виробничих витрат у середньому на 25 %, а собівартості – на 12-20 % [4]. Лупенко Ю. виділяє клубний, галузевий, ринковий, загальнонаціональний рівні розвитку органічних продуктів харчування, при цьому теперішній час відносить до третього (ринкового) етапу. Поряд з цим, він зазначає, що в Україні вже сформувалися об'єктивні умови для активного формування попиту на органічну продукцію: споживачі готові платити цінову надбавку за високоякісну, корисну й безпечну продовольчу продукцію, найбільший попит при цьому спостерігається на м'ясну та молочну продукцію, а також свіжі овочі та фрукти [5].

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є розкриття організаційно-правових засад розвитку органічного землеробства, аналіз сучасного стану та подальших перспектив.

Для досягнення мети було вирішено такі головні завдання: розглянуто теоретичні підходи до тлумачення поняття «органічне землеробство»; проаналізовано нормативно-правові акти, які регулюють діяльність сільськогосподарських підприємств-виробників органічної продукції; досліджено динаміку площ під органічним землеробством та кількість сертифікованих органічних господарств; проаналізовано рівень державної підтримки органічних товаровиробників; розглянуто зовнішні ринки збуту органічної продукції; розроблено модель переходу від традиційного до органічного землеробства; визначено перспективи подальшого розвитку органічного землеробства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Регулювання виробництва та обігу органічної продукції відбувається відповідно до положень Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 10.07.2018 № 2496-VIII [6]. Органічною продукцією вважаються сільськогосподарська продукція, харчові продукти та корми, які вирощені в процесі органічного виробництва, тобто сертифікованої діяльності згідно з нормативно-правовими актами обігу, маркування, виробництва органічної продукції. На теперішній час до галузей органічного виробництва відносять: органічне рослинництво, органічне тваринництво, органічне грибівництво, органічну аквакультуру, виробництво органічних морських водоростей, органічних харчових продуктів, органічних кормів, заготівля органічних об'єктів рослинного світу [6].

Розширили нормативно-правову базу такі акти: Порядок (детальні правила) органічного виробництва та обігу органічної продукції, Порядок сертифікації

органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, Порядок ведення Державного реєстру операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції, Державного реєстру органічного насіння і садивного матеріалу, Порядок ведення Переліку органів іноземної сертифікації, Порядок підтвердження спеціальних знань інспектора з органічного виробництва та/або обігу органічної продукції у сфері органічного виробництва, Державний логотип для органічної продукції, Перелік речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях, Порядок розгляду апеляцій на рішення органів сертифікації, Форма заявки на внесення до Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції, Вимоги до матеріально-технічної бази та інших об'єктів інфраструктури, необхідних для виконання функцій із сертифікації органічного виробництва та/або обігу

органічної продукції, Деякі питання звітності у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції [7]. Таким чином, на сьогодні в Україні створена потужна нормативно-правова база для регуляції відносин щодо вирощування органічної продукції. Діяльність уряду спрямована на забезпечення населення якісною органічною продукцією, тому на розвиток органічного виробництва передбачено виділити державну підтримку у розмірі 50 млн грн у 2021 р. Якщо у сільськогосподарському підприємстві не більше 20 га органічних земель, то надаватиметься 5 тис. грн на 1 га та на 1 голову великої рогатої худоби. Сільськогосподарським товаровиробникам повертатимуть до 30 % вартості витрат на проведення сертифікації органічного виробництва [8]. Відтак, відбувається фінансова стимуляція розвитку органічного виробництва в нашій державі. За останнє десятиріччя площа під органічним землеробством збільшилася на 14 % і становила 309,1 тис. га на кінець періоду дослідження. Майже втричі зросла кількість сертифікованих органічних господарств в Україні за період 2009-2017 рр. (табл. 1).

Таблиця 1 Динаміка розвитку органічного землеробства України

Рік	Площа, тис. га	Кількість сертифікованих органічних господарств, од.
2009	270,19	121
2010	270,23	142
2011	270,32	155
2012	272,85	164
2013	393,40	175
2014	400,80	182
2015	410,60	210
2016	381,20	360
2017	289,00	375
2018	309,10	н/д
2018 (17) р. до 2009 р., %	114	310

Джерело: розроблено автором на основі [9, 10].

Найбільше українських органічних господарств розташовано в Одеській, Херсонській, Київській, Полтавській, Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Житомирській областях. Українські сертифіковані органічні господарства - різного розміру - від декількох гектарів, як і в більшості країн Європи, до декількох тисяч гектарів ріллі [9]. В країнах Європейського Союзу поступово розширюється ринок органічної продукції. Через збільшення експорту органічних фруктів та рису на перші місця вийшли Еквадор та Домініканська Республіка, а через зменшення поставок зернових, олійних та цукрових культур Китай та Україна втратили свої лідируючі позиції. У 2020 р. Еквадор поставив 324071 т продукції до Європейського Союзу, що становило 11,6 % від загального обсягу, Домініканська Республіка

експортувала 252293 т продукції або 9,0 %, Китай – 227669 т або 8,1 %, Україна – 217210 т або 7,8 %. Головними країнами, які споживають органічну продукцію стали Нідерланди (31 %), Німеччина (18 %), Бельгія (11 %), Франція (10 %). Серед 123 країн світу Україна посіла 4 місце за обсягами експорту до Європейського Союзу продукції органічного виробництва з часткою 7,8 % у 2020 р. (табл. 2).

Лідируючі позиції у галузі рослинництва Україна займає по зерновим та олійним культурам (табл. 3). У 2020 р. експорт зернових впав майже вдвічі (-44 %), але Україна випереджає всіх інших постачальників. Скорочення поставок спостерігається по пшениці – на 6,9 %, соняшнику – на 33,7 %, соняшниковому жмиху – на 9,4 %, овочам – на 13,2 %.

Таблиця 2 Рейтинг найбільших країн-експортерів до Європейського Союзу, т

Ранг	Країна	2019 р.	2020 р.	2020 р. до 2019 р., %	Частка в загальному обсягу у 2020 р., %
1	Еквадор	299971	324071	8,0	11,6
2	Домініканська Республіка	229218	252293	101	9,0
3	Китай	359057	227669	-36,6	8,1
4	Україна	282427	217210	-23,1	7,8
5	Перу	207938	200860	-3,4	7,2
6	Індія	152678	174311	14,2	6,2
7	Туреччина	173026	155741	-10,0	5,6
8	Колумбія	79167	106766	34,9	3,8
9	Бразилія	75676	67225	-11,2	2,4
10	Мехіко	67427	66127	-1,9	2,4

Джерело: розроблено автором на основі [11].

Таблиця 3 Експорт органічної продукції Україною до Європейського Союзу, тис. т

Культура	2019 р.	2020 р.	2020 р. до 2019 р., %	Частка в загальному обсягу у 2020 р., %
Зернові	148	82,9	-44,0	38,1
Пшениця	42,2	39,3	-6,9	18,1
Соя	17,1	28,7	67,8	13,2
Соняшник	29,1	19,3	-33,7	8,9
Фрукти	14,6	15,5	5,9	7,1
Жмих	8,1	7,4	-9,4	3,4
Соняшникова олія	5,4	5,8	6,2	2,7
Овочі	6,2	5,4	-13,2	2,5
Інші	11,7	12,9	1,2	6,0
Всього	282,4	217,2	-23,1	100,0

Джерело: розроблено автором на основі [11].

Зростання експорту сої відбулося майже втричі і становило 28,7 тис. т, що на 11,6 тис. т більше ніж у 2019 р. або 67,8 %. Позитивна тенденція притаманна поставкам соняшникової олії та фруктів, обсяги експорту яких збільшилися відповідно на 6,2% та 5,9%. Для виробництва органічних і екологічно безпечних продуктів харчування, сільськогосподарським підприємствам необхідний поетапний перехід від традиційних технологій вирощування сільськогосподарських культур до органічного землеробства. На першому етапі відбувається формування земельного банку для органічного землеробства, яке передбачає аналіз ґрунту за фізико-хімічними властивостями та наявністю поживних речовин, вмістом гумусу. Аналіз наявних джерел забруднення ріллі важкими металами та шкідливими речовинами від сміттєзвалищ, автомобільних шляхів тощо. На другому етапі поступово впроваджуються заходи з меліорації та агрохімії, які нейтралізують та покращують стан ґрунтів після попереднього користування земельними ресурсами в господарстві. В цей час відбувається зниження врожайності вирощуваних культур і сільськогосподарське підприємство одержує збитки і потребує додаткових капіталовкладень. Слива А. підрахувала, що на

виконання робіт під час перехідного періоду для підвищення якісного стану ґрунтів 1 га сільськогосподарських угідь необхідно до 79 тис. грн/га [12]. Відповідно до закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» цей період займає 2-3 роки, в залежності від вирощуваних культур. На третьому етапі відбувається маркування та сертифікація продукції. Маркування товару як органічного відбувається через три роки після переходу від традиційного землеробства до органічного [6]. Сертифікація передбачає визнання земельної ділянки органічного спрямування з можливістю маркувати одержаний врожай як органічну продукцію. За даними А. Сливи орієнтовна вартість щорічної сертифікації земель, придатних для вирощування органічної продукції з посівною площею до 1000 га, становить 1,5-2 тис. євро [12]. На четвертому етапі необхідно шукати вигідні місця збуту органічної продукції не тільки на вітчизняному, але й міжнародному ринку, тому що від цього буде залежати економічна ефективність виробництва вирощуваних сільськогосподарських культур і фінансово-економічні показники діяльності підприємства (рис. 1).

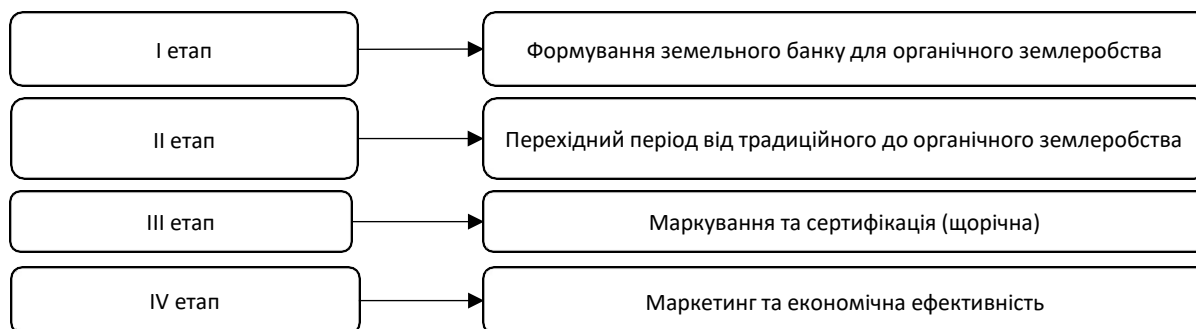

Рисунок 1. Модель переходу від традиційного до органічного землеробства

Джерело: розроблено автором.

Органічне сільське господарство позитивно впливає на збалансованість між екологічною стабільністю землекористування та економічною ефективністю виробництва агропродукції. До переваг органічного сільського господарства належать не тільки екологічний добробут довкілля, але й стимулювання розвитку біологічного різноманіття, збереження здоров'я нації, підвищення смакових якостей продуктів харчування, заборона генетично модифікованих організмів, підтримання родючості ґрунту біологічними способами впливу (мінімізація обробки ґрунту, боротьба з шкідниками, внесення органічних добрив, ручна праця, урахування біологічних властивостей сільськогосподарських культур при обробці ґрунту). Замінником гною може бути солома, сидерати (люпин, еспарцет, горох), торф, пташиний послід. Відтак, перспективами розвитку органічного землеробства вважають такі: популяризація сільського життя та сталий розвиток сільських територій; ефективність органічного землеробства та продуктивність вирощуваних сільськогосподарських культур та тварин при зменшенні виробничих витрат; формування у свідомості населення здорового способу життя та інтересу до споживання екологічно чистої та якісної органічної продукції; високі ціни на органічну продукцію як на вітчизняному, так і на світовому ринках; можливість експорту органічної продукції до країн Європейського Союзу та інших країн світу; спрощення процедури сертифікації та маркування продукції; державна підтримка товаровиробників

органічної продукції та розробка для них пільгової системи.

Висновки. Пріоритетним орієнтиром сучасного аграрного виробництва є органічне землеробство. Воно врівноважує соціально-економічні потреби суспільства та бізнесу і природно-ресурсний потенціал землекористування, забезпечуючи населення якісними та екологічно чистими продуктами харчування у екологічно безпечному навколишньому середовищі. Дефіцит органічної продукції на світових та європейських ринках відкриває широкі можливості для українських органічних товаровиробників. Інноваційні технології вирощування органічної продукції зменшують собівартість продукції, а високі ціни та попит забезпечують високий дохід навіть при меншій продуктивності сільськогосподарських культур на відміну від традиційного способу ведення господарства, що створює вищі фінансово-економічні показники діяльності органічних сертифікованих господарств і забезпечує додатковий прибуток. Стимулювання органічного виробництва повинно відбуватися за рахунок фінансової та пільгової підтримки з боку держави, яка зацікавлена у здоров'ї нації та екологічно чистому довкіллі. Подальшого дослідження потребує розробка програми сертифікації за рахунок держави, популяризація органічної продукції серед населення на основі кращих смакових якостей, підготовка кваліфікованих кадрів з виробництва органічної продукції, надання дотацій, застосування інноваційних технологій вирощування органічної продукції, розвиток товаровиробниками власного виробництва органічної продукції.

Література:

1. Позняк С. С. Романовский Ч. А. Экологическое земледелие: монография. Минск, МГЭУ им. А.Д. Сахарова, 2009. 327 с.
2. Мартинюк А. Сучасний стан виробництва органічної продукції в Україні. *Agricultural and resource economics: international scientific e-journal*. 2017. Vol. 3, № 4. С. 109–123.
3. Ткаченко А. С. Стан та перспективи органічного сільського господарства в регіонах України. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2018. № 2. С. 49-54.
4. Дивнич О. Д. Передумови та принципи переходу до органічного землеробства в сільськогосподарських підприємствах України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. № 2. С. 504-509.
5. Лупенко Ю. О. Формування попиту та пропозиції на ринку органічної продукції. Органічне виробництво і продовольча безпека. Житомир: «Полісся». 2013. С. 3–9.

6. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції : Закон України від 10.07.2018 № 2496-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19> (дата звернення: 24.04.2021).
7. Законодавство у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/organichne-virobnictvo/pravila-virobnictva-organichnoyi-produktsiyi> (дата звернення: 24.04.2021).
8. Запровадження державної підтримки органічного виробництва є стимулом для інвестицій у галузь: Мінекономіки. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/news/minekonomiki-zaprovadzhennya-derzhpidtrimki-organichnogo-virobnictva-ye-stimulom-dlya-investicij-u-galuz> (дата звернення: 24.04.2021).
9. Органік в Україні. Федерація органічного руху в Україні. Київ, 2021. URL: <http://organic.com.ua/ru/organic-v-ukraine/> (дата звернення: 24.04.2021).
10. Земля. Виробничі ресурси. Виробнича та сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй. URL: <http://www.fao.org/faostat/ru/#data> (дата звернення: 24.04.2021).
11. EU imports of organic agri-food products. Key developments in 2020. EU Agricultural Market Briefs № 18. 2021. p. 21.
12. Слива Ю. Як перейти на органічне землеробство? Агробізнес сьогодні. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/idei-trendy/item/8378-iaк-pereity-na-orhanichne-zemlerobstvo.html> (дата звернення: 24.04.2021).

References:

1. Poznyak, S. S. & Romanovskiy, CH. A. (2009). *Ekologicheskoye zemledeliye*. Minsk: MGEU im. A.D. Sakharova [in Russian].
2. Martynjuk A. (2017). Suchasnyj stan vyrobnyctva orghanichnoji produktsiyi v Ukrajinі. *Agricultural and resource economics*, 3(4), 109–123 [in Ukrainian].
3. Tkachenko, A. S. (2018). Stan ta perspektyvy orhanichnoho sil's'koho gospodarstva v rehionakh Ukrayiny. *Visnyk Poltav's'koyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi*, 2, 49-54 [in Ukrainian].
4. Dyvnych, O. D. (2014). Peredumovy ta pryntsyupy perekhodu do orhanichnoho zemlerobstva v sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstvakh Ukrayiny. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, 2, 504-509 [in Ukrainian].
5. Lupenko YU. O. (2013). Formuvannya popytu ta propozytsiyi na rynku orhanichnoyi produktsiyi. Zbirka dopovidej na Mizhnarodnij ekonomichnij konferentsii [Conference Proceedings of the International Economic Conference], Mizhnarodna Ekonomichna konferentsiya [International economic conference]. Zhytomyr: Polissya, 3–9 [in Ukrainian].
6. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). Pro osnovni pryntsyupy ta vymohy do orhanichnoho vyrobnyctva, obihu ta markuvannya orhanichnoyi produktsiyi (Act No. 2496-VIII, July 3). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19> [in Ukrainian].
7. Informatsiyno-analitychnyy portal APK Ukrayiny. Zakonodavstvo u sferi orhanichnoho vyrobnyctva, obihu ta markuvannya orhanichnoyi produktsiyi. (March15). Retrieved from <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/organichne-virobnictvo/pravila-virobnictva-organichnoyi-produktsiyi> [in Ukrainian].
8. Informatsiyno-analitychnyy portal APK Ukrayiny. Zaprovadzhennya derzhpidtrimky orhanichnoho vyrobnyctva ye stymulom dlya investytsiy u haluz'. (April 15). Retrieved from <https://agro.me.gov.ua/ua/news/minekonomiki-zaprovadzhennya-derzhpidtrimki-organichnogo-virobnictva-ye-stimulom-dlya-investicij-u-galuz> [in Ukrainian].
9. Federatsiya orhanichnoho rukhu v Ukrayini. (2021). Orhanik v Ukrayini. Retrieved from <http://organic.com.ua/ru/organic-v-ukraine/> [in Ukrainian].
10. Vyrobnycha ta sil's'kohospodars'ka orhanizatsiya Ob'yednanykh Natsiy. (2021). Zemlya. Vyrobnychi resursy. Retrieved from <http://www.fao.org/faostat/ru/#data> [in Ukrainian].
11. DG Agriculture and Rural Development, Analysis and Outlook Unit. (2021). EU imports of organic agri-food products. Key developments in 2020. EU Agricultural Market Briefs, 18, 21 [in English].
12. Slyva, Y. U. (2016). Yak pereyty na orhanichne zemlerobstvo? Ahrobiznes s'ohodni. Retrieved from <http://agro-business.com.ua/agro/idei-trendy/item/8378-iaк-pereity-na-orhanichne-zemlerobstvo.html> [in Ukrainian].

